

رسانه و سیاست: کارکردها و اثرات تلفن همراه در عرصه سیاسی (تاکید بر پیامک متنی یا SMS)

علیرضا کلانتر مهرجردی^۱

چکیده

امروزه هیچ حوزه‌ای از زندگی بشری نیست که تحت تأثیر فناوری‌ها به ویژه اشکال رایج‌تر آن شامل اینترنت و تلفن همراه نباشد. در دنیای سیاست نیز موبایل و کارکردهای مختلف آن از جمله پیامک، توانسته تأثیرگذاری خود را به خوبی نشان دهد و به عنوان یک عامل اطلاعاتی و تبلیغاتی به کار گرفته شود.

در این مقاله تلاش شده است تا نقش و کارکرد موبایل در عرصه زندگی سیاسی و اجتماعی امروزی و پیامک متنی به عنوان الگوی تأثیرگذاری این رسانه جدید مورد واکاوی و بررسی قرار گیرد. به نظر می‌رسد تلفن همراه به عنوان وسیله‌ای فراگیر، ارزان، قابل دسترس برای همگان و تقریباً همیشه در دسترس توانسته جایگاه خود را - به عنوان یک رسانه و عامل اجتماعی اثرگذار در جامعه امروز - پیدا کند و با فهم همین اهمیت و جایگاه، سیاستمداران و فعالان سیاسی اجتماعی تلاش دارند تا حداکثر استفاده از این فرصت را برای خود فراهم آورند.

واژگان کلیدی: موبایل (تلفن همراه)، رسانه جمعی، کارکردهای اجتماعی و سیاسی، پیامک، ارتباطات

۱- دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، عضو علمی و مدرس دانشگاه علامه طباطبایی (ره)

مقدمه

جهان امروز با وضعیتی منحصر به فرد رو به رو شده است. امروزه در عصری به سر می‌بریم که به عصر ارتباطات، عصر پست مدرن، عصر رایانه و دنیای جهانی شده مشهور گشته است و هر لحظه اسامی جدیدتری هم بر آن نهاده می‌شود اما آنچه اشتراک همه این‌هاست حرکت به جلوی دنیای امروز و پیشرفت حیرت‌انگیز فناوری‌ها و تکنولوژی است. در این بین رسانه‌ها و ابزارهای ارتباطی البته منحصر به فرد می‌نمایند و هر روزه دنیای ما بیشتر از پیش تحت تأثیر این رسانه‌ها قرار می‌گیرد. دنیای سیاست آمیختگی عجیبی با فضای رسانه دارد و این دو عرصه اصولاً همزاد هم می‌باشند و بدون هم دیگری کامل نیست. تأثیر ابزارهای اینترنتی و شبکه‌های اجتماعی بر سیاست توجه همه را به خود جلب نموده است با این حال در آینده پیش رو زمینه‌ی جدیدی در حال گشودن است که نتایج سیاسی بزرگی را نیز در پی خواهد داشت. تنها اینترنت نیست که به عنوان یک رسانه تأثیر شگرف بر زندگی گذاشته است. امروزه موبایل یک رسانه مهم با پتانسیل بسیار بالایی محسوب می‌شود. موبایل از یک وسیله ارتباطی صوتی و ساده به یک قطب در زمینه وسایل ارتباط جمعی همراه تکامل یافته است. صفحه‌ی کوچک تلفن همراه جایگاهش را در کنار تلویزیون و کامپیوتر شخصی، به عنوان راهی برای برقرار کردن ارتباط بین مردمان دنیا باز می‌کند.

تحلیل‌گران به درستی تلفن‌های همراه را، «صفحه سوم» جدید می‌نامند چرا که آنان به طور اتفاقی به وجود آمده‌اند تا با دو تا دیگر از صفحه‌های زندگی روزانه همراه شوند: صفحه‌های کامپیوتر و تلویزیون. تلفن‌های همراه در کشورهایی که در آنها سیاست توسط حکومت به شدت کنترل می‌شود، فضاهای خصوصی و به دور از دسترس حکومت ایجاد می‌کنند. تلفن همراه در زمان فاجعه‌ای ملی و شخصی می‌تواند به منظور ثبت و گزارش اتفاقات از سوی شاهدان عینی و کسانی که از نزدیک درگیر هستند به کار رود. با استفاده از پیامک‌های چندرسانه‌ای یا پیامک‌های متنی و تماس‌های صوتی تلفن، کاربران تلفن همراه می‌توانند از منابع رسمی پیشی گرفته از آنها ممانعت به عمل آورده، به پوشش رسانه‌ای کمک کرده و از سازسورها جلوگیری نمایند. کاربران تلفن همراه قادرند تا عکس‌ها و فیلم‌های کوتاهی بگیرند و آنها را همراه با گزارشاتی از آنچه در حال وقوع است به سرعت به دیگران انتقال دهند و همچنین به سخن‌پراکنی‌های رسانه‌ای و اینترنتی دسترسی داشته باشند.

هرکدام از این صفحات از قابلیت‌های بی‌نظیری برخوردار است تا از آن در سیاست استفاده شود. وسایل ارتباطی تلفن همراه، برخلاف رسانه‌های کانالی به واسطه تلویزیون و کامپیوترهای

شخصی، به مردم این امکان را می‌دهد تا هر جا و هر موقع با هم ارتباط برقرار نمایند. امروزه ۸۰ درصد آمریکایی‌های که به سن رأی دادن رسیده‌اند از تلفن همراه برخوردارند و شمار فزاینده‌ای از آنان به این فهم و درک رسیده‌اند تا موبایل را به یک رسانه تبدیل نمایند و از آن استفاده کنند. می‌توان گفت وضعیت در کشور ایران هم تقریباً بدین گونه است یا حداقل در آینده‌ای نه چندان دور به این جایگاه می‌رسد. امروز اکثر مردم در ایران از موبایل به‌عنوان یک وسیله ارتباطی استفاده می‌کنند و از کارکردهای دیگر آن نیز کم و بیش ناآگاه نیستند. لذا پژوهش و بررسی پیرامون این مسأله و تأثیرات اجتماعی، سیاسی و نیز دخول به مباحث جزئی‌تر و عینی‌تر آن همچون کارکرد پیامک متنی یا (SMS) از موضوعات محل بحث و تأمل مقاله پیش روی است. بدین منظور پس از طرح ادبیات موضوع، کارکرد رسانه‌های اجتماعی را به‌عنوان مدخل بحث مطرح می‌نماییم؛ در ادامه ابتدا کارکردهای اجتماعی تلفن همراه، سپس کارکردهای سیاسی آن و در خاتمه کارکردهای مختلف اجتماعی - سیاسی پیامک متنی (SMS) به‌عنوان الگوی تأثیرگذاری این فرآیند و نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اثرات تلفن همراه مورد بررسی قرار خواهیم داد. پژوهش حاضر با روش تحلیلی - توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی به انجام رسیده است.

پیشینه تحقیق

موضوع ارتباط فناوری‌های ارتباطی و سیاست و تأثیر متقابل آنها بر همدیگر موضوعی جدید محسوب می‌شود که در ایران چندان به آن پرداخته نشده است و صرفاً در سال‌های اخیر و بعد از گسترش روزافزون نقش تکنولوژی ارتباطی در سیاست و جامعه کم‌کم در دستور کار قرار گرفت. هر چند مطالعاتی در خارج از ایران انجام شده است اما در مجموع این حوزه، حوزه‌های جوان و نوپا در کشور محسوب می‌شود. از تأثیرگذاری موبایل و ارتباط موبایل و سیاست هم در عرصه پژوهشی چندان آثاری نمی‌بینیم و بیشتر آثار، از جنبه‌های اقتصادی یا اجتماعی و فرهنگی این مقوله را بررسی کرده‌اند و اگر به بحث سیاسی آن اشاره‌ای کرده باشند بیشتر نه به صورت ویژه و مستقل بلکه غیرمستقیم به آن نگاه کرده‌اند که در ادامه به مهم‌ترین پژوهش‌های انجام شده در این حوزه اشاره می‌شود. پژوهش حاضر به صورت ویژه رشد و گسترش فناوری ارتباطی به ویژه موبایل و خدمات آن و در رأس آن خدمات پیام کوتاه و تأثیر و ارتباط آن با سیاست را مورد بررسی قرار داده است.

سعید رضا عاملی و همکارانش (۱۳۸۷) در کتاب مطالعات تلفن همراه: زندگی در حال حرکت، به بررسی کارکردهای مختلف موبایل از جمله کارکردهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی

پرداخته‌اند. نویسندگان ضمن بررسی جایگاه تلفن همراه در ارتباط با فرهنگ ضبط شده به مفاهیم دولت الکترونیک، شهر مجازی، بررسی دولت تلفن همراه و شهر مجازی به عنوان نهادهای جدید حکمرانی دولت همه جا حاضر، پرداخته و در نهایت به جنبه‌های فرهنگی و هویتی تلفن همراه هم اشاراتی داشته‌اند.

سیدکمال‌الدین موسوی (۱۳۸۹) در کتاب خود تحت عنوان قدرت اجتماعی موبایل، به بررسی تأثیرات موبایل بر ساختار روابط و نهادهای اجتماعی می‌پردازد. کتاب از ۴ بخش تشکیل شده است. در بخش نخست دیدگاه‌های نظری جامعه‌شناسانی همچون کاستلز، کاتز، گسر و فور توانایی بحث شده است و همچنین نتایج یافته‌های میدانی در میان شهروندان تهرانی در این خصوص مطرح شده است. در بخش دوم مطالبی درباره آثار اجتماعی موبایل در زندگی روزمره آمده است و در بخش سوم در باب اهمیت روزافزون جهان مجازی و احتمال پیوند همه جانبه موبایل با آن سخن رفته است و در نهایت مسأله جرایم اینترنتی و موبایلی مورد بررسی قرار گرفته است.

حمید اخوان (۱۳۹۰) در مقاله «فناوری اطلاعات، ارتباطات و سیاست» تلاش دارد تا تأثیر متقابل فناوری اطلاعات و ارتباطات را بر مهم‌ترین عنصر عرصه سیاست یعنی دولت و نیز بر حوزه توسعه سیاسی و پیش‌نیازهای آن بررسی نماید و بر وجود رابطه مثبت بین این مفاهیم تأکید دارد و نشان می‌دهد که چگونه توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند به کارکردهای اساسی دولت در جامعه مدد رسانده و فرآیند توسعه سیاسی را تسهیل نماید و در نتیجه توسعه مستمر و پایدار را تضمین کند.

و کارکردهای سیاسی-اجتماعی آن، SMS مجتبی مقصودی و منیره عرب (۱۳۸۶) در مقاله «تجربه‌های ایرانی، نمونه‌های جهانی»؛ بر این باورند که پیامک طیف وسیعی از کارکردها و در مواردی از کارکردی‌هایی در سطح جهان و جامعه ایران به همراه داشته است. آنها تاریخچه در ایران و کارکردهای گوناگون به ویژه کارکردهای سیاسی-انتخاباتی و رقابتی آن را در SMS انتخابات بررسی کرده و تجربه برخی کشورهای توسعه یافته در اروپا و اقیانوسیه و شرق آسیا را نیز مورد توجه قرار داده و نسبت آن با موضوعاتی همچون انتخابات، جنبش‌های سیاسی و دموکراسی را به بحث و بررسی گذاشته‌اند.

بهروز محمودی بختیاری و همکارش (۱۳۸۸) در مقاله «تلفن همراه به عنوان رسانه مکتوب»، بر این عقیده‌اند که استفاده روز افزون از تلفن همراه در جامعه امروز با توجه به امکاناتی و خدمات که آن در اختیار قرار می‌دهد، ارتباطات فردی و کلامی ما را دگرگون کرده

است. آنها معتقدند استفاده متنوع از تلفن همراه، عملاً آن را به رسانه ای مکتوب تبدیل کرده است.

مجتبی قلی پور و حیدر شهیری (۱۳۹۰) در مقاله «جامعه‌شناسی موبایل: مقدمه‌ای بر تأثیر تلفن همراه بر زندگی سیاسی» می‌نویسند که: با وجود آن که تلفن همراه به فراگیرترین فناوری ارتباطی عصر ما تبدیل شده است، مطالعه و بررسی آن به مثابه یک نیروی اجتماعی تأثیرگذار بر عرصه سیاست، توجه چندانی را به خود جلب نکرده است. مطالعات انجام شده پیرامون بحث جامعه‌شناسی سیاسی موبایل انگشت شمارند. اندک مطالعاتی نیز که تلاش کرده‌اند به ابعاد غیرفنی این فناوری نوظهور و پرنفوذ بپردازند، بیشتر به بررسی جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی آن پرداخته و به تعبیری بیشتر شایسته عنوان جامعه‌شناسی موبایل هستند تا جامعه‌شناسی سیاسی موبایل. در ادامه بررسی تأثیر تلفن همراه بر رفتار انتخاباتی و رأی دهی، بسیج اعتراضات و سازمان‌دهی جنبش‌های اجتماعی و نیز تأثیر آن بر دموکراسی و گسترش حوزه عمومی چهارچوب اصلی بحث آنها به شمار می‌آید.

فناوری و ارتباطات در سیاست

بی‌تردید از مهم‌ترین شاخصه‌های عصر نوین، ظهور رسانه‌های ارتباط جمعی است که دنیای مدرن را از دنیای سنتی جدا نموده و بشر را با یک تجربه جدید اجتماعی رو به رو می‌سازد. تمامی رسانه‌ها از یک ویژگی مشترک برخوردارند و آن پیام‌رسانی است (اوحدی، ۱۳۷۶، ۵۵). رسانه‌های از راه دور، جدیدترین نوع رسانه‌ها هستند که در آنها زمان و مکان حذف شده و مفاهیم زمان و مکان به مفهوم «اینجا در خانه» (پپیل و بیلی، ۱۹۹۷: ۸-۶) تبدیل می‌شود. البته رسانه‌ها را می‌توان به انواع مختلفی تقسیم‌بندی نمود. از قدیمی‌ترین رسانه که روشن کردن آتش و دود است تا جدیدترین رسانه که اینترنت است، کماکان نقش رسانه همان پیام‌رسانی و اجزای آن فرستنده، گیرنده و پیام‌بده و کماکان هستند. رسانه‌های مدرن از قرن ۱۵ پا به عرصه وجود گذاشتند و هنوز نیز در عصر حاضر و به تعبیری پست مدرن و جامعه اطلاعاتی مورد استفاده‌اند. از جمله این رسانه‌ها می‌توان به: کتاب، مطبوعات، سینما، تلویزیون، رادیو، موزیک، موبایل و SMS و ... اشاره کرد که هر کدام خصوصیات خاص خود را دارا هستند.

کاستلز معتقد است در جامعه شبکه‌ای، حوزه عمومی بر مبنای شبکه‌های ارتباط رسانه‌ای سازمان می‌یابد که در عصر دیجیتال این شبکه‌های ارتباط رسانه‌ای هم شامل انواع گوناگون رسانه توده‌ای و هم اینترنت و شبکه‌های ارتباط بی‌سیم (موبایل) می‌شود (Castells, 2008).

۷۸). جایگاه رسانه در دنیای سیاسی امروز به حدی بالا رفته است که ناگزیر امورات سیاسی، به دست رسانه‌ها و دنیای ارتباطات سپرده شده است. امروزه دموکراسی الکترونیک به معنای استفاده از تکنولوژی ارتباطات الکترونیک برای گسترش فرآیندهای دموکراتیک در یک جمهوری دموکراتیک و یا یک دموکراسی بر مبنای انتخابات است. دموکراسی الکترونیک به عنوان یک پدیده سیاسی هنوز در دوران طفولیت است و بحث‌ها و مجادلات زیادی در مورد آن، چه در داخل دولت‌ها و چه در بین سازمان‌های مدنی و بین‌المللی، وجود دارد. طرفداران دموکراسی الکترونیک بر این عقیده‌اند که استفاده از آن می‌تواند فرآیندهای دموکراتیک را بیشتر در اختیار عموم مردم قرار و به این ترتیب مشارکت شهروندان را در تصمیم‌گیری‌های سیاسی دولت، افزایش دهد و هر چه با تعداد افراد بیشتری در اتخاذ یک سیاست مشورت و تبادل نظر شود سیاست‌ها هوشمندانه‌تر و همکاری شهروندان در اجرای آنها بیشتر خواهد بود. تجربه نشان می‌دهد که اگر دولت در سیاست‌گذاری اصلاً با مردم مشورت نکرده و یا دیر مشورت کند مردم در زمان اجرای سیاست مقاومت بیشتری از خود نشان می‌دهند. از طرف دیگر استفاده از ابزارهای الکترونیک می‌تواند به دولت کمک کند که شفافیت عملیات دولتی را افزایش داده و میزان پاسخگویی دولت در قبال شهروندان را بیشتر کند. استفاده از این ابزارها می‌تواند فاصله بین حکومت‌کنندگان و حکومت‌شوندگان را کاهش و رضایت حکومت‌شوندگان را افزایش دهد و این باعث افزایش مشروعیت سیاسی دولت‌ها می‌شود. در یک اظهار نظر کلی می‌توان گفت که دولت الکترونیک چیزی بیش از اتوماسیون خدمات دولتی است (خارقانی، ۱۳۸۵: سایت دنیای اقتصاد). در واقع دولت الکترونیک با استفاده از قابلیت‌های گسترده فناوری اطلاعات و ارتباطات پتانسیل در خور توجهی را برای کاستن فوق‌العاده هزینه‌ها، افزایش سود و منافع، گسترش موارد قابل دسترسی و از بین بردن فاصله‌ها پیدا می‌کند و روشی کلیدی را برای دستیابی به بسیاری از اهداف امروزی نظام‌های سیاسی ارائه می‌کند (زرگر، ۱۳۸۲: ۲۴۶). در خصوص تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر ساخت سیاسی جوامع می‌توان گفت فناوری اطلاعات و ارتباطات به شدت ساخت سیاسی را دچار تحول می‌کند. سیستم‌های اطلاعاتی، شبکه‌های رایانه‌ای هوشمند و ارتباطات گسترده مبتنی بر وب در پیدایش دولت الکترونیکی و افزایش ظرفیت آن در ارائه خدمات رفاهی بسیار تأثیر گذارند. همچنین توانمند شدن دولت و گسترش وجه تأمین منافع عمومی آن، انعطاف‌پذیری ساخت سیاسی را افزایش و آن را از تصلب ساختاری دور می‌کند، هراس دولت از مشارکت گسترده توده‌ها و نهادهای معرف جامعه مدنی در حوزه سیاست رقیق شده و کاهش می‌یابد و نظام سیاسی قابلیت آن را پیدا می‌کند که

خواست عمومی مردم برای مشارکت در روند تصمیم سازی را به دلیل افزایش آگاهی حاصل از ارتباطات گسترده در خود هضم کند (اخوان، ۱۳۹۰: ۹۴).

هر چند که اغلب تصور می‌شود که دولت الکترونیک به معنای دولت آنلاین یا دولت بر مبنای اینترنت است اما در حقیقت دولت الکترونیک می‌تواند براساس تکنولوژی‌های غیر وابسته به اینترنت نیز قرار داشته باشد. امروزه پیشرفت تکنولوژی امکانات ارتباطی بسیار زیادی را در اختیار دولت الکترونیک قرار داده که می‌تواند از آنها برای رسیدن به اهداف خویش استفاده کند. برای مثال تلفن، فاکس و پیام‌های اس.ام.اس. جزو ابزارهای تکنولوژیکی متداولی هستند که امروزه تقریباً در دسترس اکثر شهروندان قرار دارند و دولت الکترونیک می‌تواند از آنها استفاده کند (خارقانی، ۱۳۸۵).

فردیناند پاراگاس (Ferdinand PA ragas) که توجه خود را به بررسی رابطه میان دموکراسی و تکنولوژی نوین معطوف نموده، معتقد است که تکنولوژی‌های ارتباطی نوین به ویژه موبایل شرایط و زمینه‌هایی را به وجود می‌آورد تا در آینده‌ای نه چندان دور شاهد بروز یک "انقلاب مبتنی بر SMS" در سطح کلان باشیم، آن هم به همان عظمت و اهمیتی که «انقلاب مبتنی بر صنعت» در قرن ۱۸ به وجود آورده بود. پاراگاس و گروهی از جامعه‌شناسان به نقش موبایل در زمینه سیاست خوش‌بین بوده و معتقدند این تکنولوژی ارتباطی در جوامع گوناگون باعث توزیع مجدد و دموکراتیک‌تر قدرت خواهد شد، زیرا زمینه مشارکت توده‌های وسیعی از مردم را در جریان‌ات، تصمیم‌گیری‌ها، رأی‌گیری‌ها و نظارت سیاسی فراهم خواهد کرد (موسوی، ۱۳۸۹: ۵۸).

در ایران هم استفاده از رسانه‌های جمعی روز به روز گسترده‌تر و بیشتر می‌شود و مردم بسیاری از اطلاعات مورد نیاز خود را از این رسانه‌ها می‌گیرند. بیش از ۲۳ میلیون نفر در کشور ۷۰ میلیونی ایران به اینترنت دسترسی دارند. ۴۵ میلیون کاربر موبایل هم در این کشور وجود دارد. بیشتر این افراد در شهرها زندگی می‌کنند (نوروزی، ۱۳۸۸: ۵). دسترسی این تعداد جمعیت به رسانه موبایل نشان دهنده اهمیت آن و میزان گستردگی و محبوبیت این رسانه می‌باشد و این فرصتی را ایجاد کرده است تا موبایل به عنوان یک رسانه برای اطلاع‌رسانی، تبلیغات و کارکردهای دیگری مورد استفاده واقع شود و شناختن موارد این استفاده، تهدیدها و چالش‌ها، فرصت‌ها و راهکارهای آن بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد.

کارکردهای اجتماعی تلفن همراه

امروزه تلفن همراه از یک ابزار تکنولوژیکی، به یک ابزار اجتماعی تغییر ماهیت داده و کارکردهای اجتماعی آن بر کارکردهای تجاری اش غلبه یافته است (Campbell, 2005: 13). این اثر تلفن همراه در کشورهایی چون کره جنوبی، فیلیپین، اسپانیا، استرالیا، تایلند، بریتانیا، اوکراین، نپال، تونس، مصر و بسیاری دیگر از کشورها مشاهده شده و نشان‌دهنده یک دگرگونی در انگیزه کنش اجتماعی و نیز ظرفیت جدید جنبش‌ها برای سازمان‌دهی و بسیج شهروندان و نیز مشارکت اجتماعی در نهادهای مختلف اجتماعی است. به عنوان مثال پتانسیل تلفن همراه به مثابه یک ابزار رأی‌دهی در کاربردهای تجاری و به ویژه مسابقات و نظر‌سنجی‌های تلویزیونی به اثبات رسیده است. در بعضی از کشورها از این قابلیت در سیاست نیز استفاده شده است و با رشد و گسترش فناوری که محدودیت‌ها و موانع فنی را به حداقل برساند شاهد افزایش کاربردهای سیاسی و انتخاباتی تلفن همراه خواهیم بود. از آنجا که فناوری تلفن همراه امکان برقراری ارتباط با شمار زیادی از افراد دارای تشابه ذهنی را در یک دوره کوتاه زمانی فراهم می‌کند، ابزاری ایده‌آل برای حمایت از این نوع کنش غیر سازمان‌دهی شده است. بنابراین رابطه بین تلفن‌های همراه و اشکال جدید مشارکت سیاسی شایسته توجه علمی بیشتری می‌گردد.

همچنین از دیدگاه جامعه‌شناختی، تلفن همراه تأثیرات مثبت (مانند افزایش امنیت فردی و در نتیجه افزایش شادکامی، بهبود کیفیت زندگی، اجتماعی‌شدن، تحرک اجتماعی، کاهش فشار زمانی، تعادل بین زندگی خانوادگی و کاری، افزایش بهره‌وری کاری و بهبود کیفیت اوقات فراغت) و تأثیرات منفی (مانند افزایش بار کاری، افزایش تهدید حیات خصوصی افراد به خاطر قابلیت‌های چندگانه موجود در آن، افزایش احتمال تصادفات ضمن رانندگی و تغییر احساس تعلق از خانواده و کار به موبایل) برای گروه‌های اجتماعی مختلف دارد (AMTA, 2007: 25; Pofi, 2008: 13). اما برای قشر جوانان (با بالاترین نرخ پذیرش و استفاده از تلفن همراه) که معمولاً بیش‌تر وقت خود را در خارج از منزل سپری می‌کنند، تلفن همراه کارکردهای متفاوتی دارد. نقش تلفن همراه در هویت‌بخشی اجتماعی، از مهم‌ترین کارکردهای آن برای جوانان است. امروزه دیگر، هویت اجتماعی افراد ارتباطی با فضای فیزیکی نداشته و پارادایم مکان، جای خود را به پارادایم مبتنی بر فضا و زمان و به عبارتی شبکه اجتماعی داده است. این پارادایم "فضای دومی"^۲ را ایجاد می‌کند که جوانان در عین حال که در آن قرار گرفته‌اند، از طریق تلفن همراه، هویت اجتماعی خود را ایجاد کرده و به نمایش می‌گذارند (Truch and Hulme, 2004: 11). به

عبارتی، تلفن همراه ابزاری برای فاصله اندازی زمان - مکان است که طی آن افراد می‌توانند در هر زمان، مکان‌های متعدد و در هر مکان، زمان‌های متعددی را تجربه کنند. نتایج مطالعات متعدد (Dressler- Hawke and Mansvelt, 2008: 21) نشان داده است که تلفن همراه در زندگی روزمره جوانان، جایگاه مهمی را اشغال کرده است، البته نه به عنوان ابزاری برای تمایزپذیری اجتماعی، بلکه به عنوان جزئی ضروری از ارتباطات اجتماعی که جوانان از طریق آن می‌توانند شبکه‌های اجتماعی کلیدی خود را سازماندهی و حفظ کنند و از این طریق ارتباطات مؤثرتری برقرار نمایند. بنابراین، استفاده از تلفن همراه در بین جوانان، دلایل کارکردی دارد. تلفن همراه در نزد جوانان، ابزاری است برای برقراری ارتباطات مؤثر بین شبکه‌های اجتماعی. جوانان از طریق تلفن همراه می‌توانند تعاملات اجتماعی خرد خود را هماهنگ کنند (حبیب‌پور، ۱۳۸۹: ۶).

از این روی، امروزه تلفن همراه به یک کالای مصرفی همه‌جایی و همه‌زمانی بدل شده است. استفاده از تلفن همراه، یک پدیده کاملاً اجتماعی و فرهنگی است. به همین دلیل تلفن همراه یک ابزار مهم برای جامعه‌شناسی هم در سطح خرد و هم در سطح کلان قابل تحلیل است. برای بسیاری از کاربران، ارزش نشانه‌ای و نمادی تلفن همراه بسیار برتر از ارزش کاربری آن است. تلفن همراه برای برخی کاربران یک شیء جادویی است که این موضوع به پیام اصلی آگهی‌های تبلیغاتی نیز تبدیل شده است. موبایل فی‌نفسه یک نماد است: یک ابزار مطلوب مبهم و نشانه‌ای از زمان‌ها (McGuigan, 2005: 27). در حال حاضر استفاده از تلفن همراه به قدری شایع است که افراد در تمامی مکان‌ها و زمان‌ها آن را رها نمی‌سازند. موقع صحبت کردن رو در رو با دیگران، هنگام رانندگی، حضور در کلاس درس، زمان صرف ناهار یا شام، موقع انجام فعالیت‌های ورزشی و ... این استفاده به حدی است که افراد بنا به ضرورت‌ها، حتی در جاهایی هم که استفاده از تلفن همراه ممنوع است (برای مثال، موقع سخنرانی و یا تماشای فیلم در سینما)، آن را صامت اما روشن نگه می‌دارند (حبیب‌پور، ۱۳۸۹: ۹). در واقع تلفن همراه در جامعه امروز با توجه به امکاناتی که خدمات آن در اختیار می‌گذارد ارتباطات فردی و کلامی را دگرگون کرده و عملاً به رسانه‌ای مکتوب تبدیل شده است (بختیاری و آدی بیک، ۱۳۸۸: ۱۷۵).

کارکردهای سیاسی تلفن همراه

تلفن همراه به مثابه یک رسانه ارتباطی خصلت یک جامعه مجازی فراگیر را به خود گرفته است و به صورت گسترده‌ای وارد زندگی سیاسی و اجتماعی شده است. این وسیله با امکان

تعاملات جمعی، همزمان افراد را با افراد دیگر، مؤسسات و نهادهای دیگر مرتبط می‌سازد. موبایل به ویژه در جوامعی که از نظر سیاسی بسته و فضای محدودی دارند و امکان مشارکت مدنی و فراگیر مهیا نیست می‌تواند کارآیی بالاتری داشته باشد و به عنوان یک رسانه اطلاع‌رسانی در پیشبرد اهداف سیاسی کمک نماید. به عبارت دیگر، موبایل علاوه بر استفاده معمول و روزمره می‌تواند یک رسانه سیاسی هم باشد. در واقع امروزه تلفن‌های همراه از وسیله‌های ساده برای گفتگو، به ابزارهایی برای کنش سیاسی، سازمان‌دهی و بسیج تبدیل شده‌اند. اگر چه تلفن‌های همراه اغلب برای اهداف اجتماعی به کار می‌روند، اما ابزاری برای سازماندهی سیاسی، همچون گردهمایی‌های خودجوش، ازدحامات شدید و اعتراضات ناگهانی و خشن نیز هستند (Rhei ngol d, ۲۰۰۲: ۲۳۰). با توجه به چنین مواردی است که هوارد رینگولد در سال ۲۰۰۲ در کتابی با نام «موبایل‌های هوشمند: انقلاب اجتماعی آینده» از ظرفیت‌های ویژه موبایل در حوزه سیاست صحبت کرده و اشاره می‌کند که به واسطه موبایل، فرصت‌ها و امکانات جدیدی در جوامع به وجود آمده تا طی آن انبوهی از افرادی که یکدیگر را نمی‌شناختند و با یکدیگر ارتباطی نداشته‌اند، به سرعت دور یکدیگر جمع شده و یک اجتماع بزرگ و به طور خودجوش سازمان‌دهی شده ایجاد نمایند. از نظر وی تکنولوژی به جامعه پویایی غیر قابل انتظاری بخشیده است، به گونه‌ای که در هر کجا که لازم باشد یک اجتماع انبوه انسانی می‌تواند به سرعت شکل گرفته و یا محدود شود. برای این منظور فقط به یک وسیله ارتباطی ساده مثل موبایل مورد نیاز است. رینگولد بر این نکته تأکید می‌کند که در آینده تلفن‌های همراه می‌توانند به خدمت طرفداران دموکراسی درآیند، توسط هواداران محیط زیست مورد استفاده قرار گیرند و یا اینکه فرقه‌های افراطی قومی و مذهبی آن را به خدمت گیرند (Rhei ngol d, ۲۰۰۲: ۲۵۷). هر چند موبایل می‌تواند کارکردهای متعدد و متنوعی داشته باشد که هرکسی بسته به نیاز خود از آنها استفاده می‌نماید اما امکانات خاصی مثل سیستم پیامکی بیش از همه توانسته است در قامت یک رسانه فراگیر و گسترده مورد استفاده قرار گیرد و در عرصه‌های مختلفی از تجارت و بازرگانی گرفته تا مسائل سیاسی، اجتماعی، ورزشی و غیره کاربرد داشته باشد. اشاره به توان بهره‌گیری از پیامک به عنوان رایج‌ترین کارکرد موبایل در عرصه سیاسی و اجتماعی بهتر می‌تواند اهمیت و جایگاه آن را مشخص سازد.

در این میان نقش تلفن همراه در زیست سیاسی جوامع امروز از دو جهت اهمیت مطالعاتی ویژه‌ای دارد: اول این که بر اساس شواهد آماری ضریب نفوذ تلفن همراه در جهان امروز به شدت در حال افزایش است. به لحاظ کمی در بسیاری از کشورهای پیشرفته جهان ما در حال

نزدیک شدن به وضعیت هر شهروند، یک موبایل هستیم و یا اینکه چند سال است که این مرحله را پشت سر گذاشته‌ایم. با توجه به این گستردگی کاربرد، شاید بتوان گفت امروزه تلفن همراه از حالت یک کالای فنی صرف خارج شده و به یک کالای سیاسی-اجتماعی و در زبان رایج جامعه‌شناسی سیاسی به یک نیروی اجتماعی^۳ تبدیل شده است. بنابراین با توجه به تعریفی از جامعه‌شناسی سیاسی که موضوع آن را «مطالعه نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی» می‌دانند، امروزه مطالعه نقش این نیروی اجتماعی جدید در زندگی سیاسی، برای رشته جامعه‌شناسی سیاسی و جامعه‌شناسان سیاسی یک ضرورت پژوهشی، و برای دست‌اندرکاران حوزه سیاست عملی، یک ضرورت کاربردی است.

دوم اینکه با وجود این انقلاب رخ داده در فناوری ارتباطی که با توجه به شواهد آماری، تلفن همراه سهم قابل توجهی در آن داشته است، این فناوری به نسبت سایر فناوری‌های رسانه‌ای سنتی و جدید حوزه‌ای مغفول مانده در پژوهش‌های اجتماعی و به ویژه پژوهش‌های مربوط به علم سیاست و جامعه‌شناسی سیاسی است. مطالعات انجام شده چه در زبان فارسی و حتی در زبان انگلیسی بیشتر به ابعاد صرفاً فرهنگی و جامعه‌شناختی تلفن همراه پرداخته‌اند (برای نمونه نگاه کنید به: عاملی، ۱۳۸۷؛ موسوی، ۱۳۸۹) و نوشته‌های بسیار اندکی در ادبیات علوم سیاسی درباره تأثیر تلفن همراه بر سیاست و رفتار سیاسی وجود دارد. در واقع تلفن‌های همراه پتانسیل دست‌رسی به گروه و سببی از مردمانی را که به لحاظ سیاسی اغلب بی تفاوت هستند فراهم می‌کند، اما این کاربردهای محتمل توسط کنش‌گران سیاسی و همچنین دانشمندان سیاسی به ویژه در ایران بسیار کمتر از آنچه که شایسته است، مورد توجه قرار می‌گیرد.

هر چند در تأثیرگذاری فناوری‌ها مثل موبایل بر حوزه سیاسی ملاحظه‌هایی همچون شرایط عینی داخلی جوامع در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی ضروری است و باید ساختارهای اجتماعی و سیاسی، رژیم سیاسی حاکم و نوع نظام سیاسی، ویژگی‌های دولت به لحاظ نقش آن در توسعه پایدار و مستمر و میزان نفوذ آن بر عرصه جامعه مدنی، ارتباط آن با نیروهای مخالف سیاسی و روابطش با سایر کشورها در عرصه نظام بین‌المللی مد نظر قرار گیرد (اخوان، ۱۳۹۰: ۶۸) اما در مجموع نمی‌توان اثرگذاری این تکنولوژی را نادیده گرفت این ابزار به عنوان رسانه‌ای سیاسی علاوه بر کارکرد اطلاع‌رسانی آن که می‌تواند به صورت زنجیره‌وار صورت گیرد و به پخش شدن سریع و گسترده یک خبر در بازه زمانی کوتاه منجر شود می‌تواند

در غیاب شبکه‌های اطلاع‌رسانی شفاف، کاربردی مهم و بی‌پرده داشته باشد. اگر تکنولوژی جدید بهترین وسیله را در خدمت مردمی قرار داده است که در طول تاریخ همواره نارضایتی خود را از حاکمان و حکومت‌ها در لاف‌ها و قالب طنز بیان کرده‌اند بدون تردید یکی از تکنولوژی‌های مهم و به شدت گسترده موبایل می‌باشد. در ایران کارکرد سیاسی موبایل و سرویس‌های پیام کوتاه بر همگان آشکار شده است. بیشتر پیامک‌های ارسالی کاربران محتوای سیاسی دارند که در شرایط عادی و در دیگر رسانه‌ها امکان نشر آنها وجود ندارد. اگر چه این کارکرد در ایام انتخابات برجسته می‌شود اما به صورت مستمر در جریان است و حتی در بین مسئولان مملکتی هم رایج است و امروزه نیز شبکه‌های اجتماعی گسترده‌ای مثل اینستاگرام، وایبر و ... با استفاده از موبایل‌ها پیگیری می‌شوند و حتی سیاستمداران نمی‌توانند امکان و فرصت استفاده از این رسانه‌ها را از دست بدهند.

دسترسی مستقیم به اطلاعات و خدمات دولتی، ارتباط مستقیم با مقامات، صرفه‌جویی در هزینه‌ها و زمان، تسهیل ارتباطات بین مردم و مسئولان، و همچنین استفاده از آن به عنوان یک وسیله نظارتی که می‌تواند همواره عملکرد مقامات را در دسترس همگی قرار دهد، از جمله کارکردهایی هستند که به واسطه فناوری‌های ارتباطی از جمله تلفن همراه امروزه در دسترس قرار دارند.

پیامک به مثابه رسانه‌ای سیاسی و فراگیر

سرویس پیام کوتاه^۴ در واقع پروتکلی است که انتقال و تبادل پیام‌های کوتاه متنی بین تلفن‌های همراه، دستگاه‌های فکس و آدرس‌های IP اینترنت را ممکن می‌سازد. این پیام‌ها همان‌گونه که پیداست، بسیار کوتاه هستند: ۱۶۰ حرف برای پیام‌هایی با زبان‌های مشتق از لاتین و حداکثر ۷۰ حرف برای زبان‌های غیر لاتین مثل فارسی، عربی و چینی. زمانی که یک پیام SMS ارسال می‌شود، توسط یک مرکز سرویس پیام‌های کوتاه دریافت شده و سپس از طریق این مرکز به دستگاه تلفن همراه مورد نظر فرستاده می‌شود. پیام کوتاه صرف‌نظر از معایب و نقص‌های خود، که مبتلا به بسیاری از رسانه‌های عصر حاضر است، دارای مشخصه‌های ذکر شده در وصف رسانه‌های عصر مدرن و پسامدرن است که کاربرد بسیاری در زندگی روزمره کاربران و نقش ویژه‌ای در شکل‌دهی افکار و زندگی روزمره آنان ایفا می‌کند.

4 Short Message service .

از ویژگی‌های ارتباطی SMS می‌توان به سرعت بالا، ناهمزمانی ارتباط گوینده و مخاطب، ارتباط کوتاه، قابلیت فرستادن همزمان برای همه افراد، ارزان بودن، نوشتار تصویری و قابلیت ذخیره‌سازی برای مدت طولانی اشاره کرد، که این ویژگی‌ها از آن یک ابزار ارتباطی متمایز ساخته است. (مقصودی و عرب، ۲۰۰۶: ۸). در این بین پیام‌هایی که به عنوان بستر ارتباط سیاسی استفاده می‌شوند و از سوی ائتلاف هوادار یک کاندیدای خاص فرستاده می‌شوند، تصمیم رأی‌دهندگان را که حامی آن ائتلاف هستند، تقویت می‌کنند. معمولاً رسانه‌های توده‌ای دارای تأثیر مستقیم نیستند چرا که فاکتورهای میانجی از قبیل پیش‌زمینه‌های مخاطبان تأثیر تقویت‌کننده‌ای دارند. و سایل ارتباط سیاسی می‌توانند نگرش‌های سیاسی و الگوهای رفتاری موجود را تقویت بخشند و به خصوص تبلیغات منفی می‌تواند بر عمل و تصمیم رأی‌دهندگان حامی تأثیر بگذارد. وسایل ارتباط سیاسی تصمیم‌رأی‌دهندگان که دارای آگاهی کمتری هستند یا کمتر درگیر هستند را تقویت کرده و رأی‌دهندگان آگاه‌تر و مشارکت‌جوتر را در میان به هم پیوستگی پیام‌های منتشر شده، ایمن می‌سازد. (Irene prete, 2007: 50-51). نگاهی به پدیده SMS مؤید این نکته و این واقعیت شگفت‌انگیز است که امروزه کارکردهای اولیه تا حدودی به دست فراموشی سپرده شده و این سیطره کارکردهای ناخواسته و ثانویه است که بر پیکره پدیده SMS پنجه افکنده و او را در کام خویش گرفته است. بافت غالب و حاکم بر پدیده SMS را امروزه نه پیام‌رسانی و اطلاع‌رسانی که طنز و جوک تشکیل می‌دهد. نگاهی کوتاه به صندوق‌های ورودی و خروجی تلفن‌های همراه به خوبی شاهدی به این مدعاست.

نتایج یک تحقیق نشان می‌دهد که SMS یک ابزار عالی ارتباطی «ارزش نام تجاری» است که در ایجاد آگاهی از نام تجاری ۵۰ درصد موفق‌تر از تلویزیون و ۱۳۰ درصد موفق‌تر از رادیو بوده است. (سیاوشی و عابدین، ۱۳۸۸: ۵۵). در این میان پیامک به عنوان یک ابزار اطلاع‌رسانی و تبلیغاتی سیاسی هم به صورت ویژه به کار گرفته می‌شود. بسیاری از احزاب و نهادهای سیاسی هواداران خود را از طریق ارسال پیامک از اقدامات و برنامه‌های خود مطلع می‌سازند. شواهد نشان می‌دهند که قابلیت ارسال پیام کوتاه (SMS)، نقش بارزی در مبارزات احزاب و کاندیداها به منظور جلب آرای شهروندان و تأثیرگذاری بر تصمیم‌رأی‌دهی آنان دارد. پیام‌های متنی ابزار مفیدی برای ارتباط مؤثر با هواداران و رأی‌دهندگان به طور کلی و به ویژه در طول مبارزات انتخاباتی هستند. در کشورهای در حال گذار به دموکراسی و در حال توسعه که تجربه بهره‌گیری از ابزارهای نوین ارتباطی را دیر هنگام یافته‌اند، SMS می‌تواند به عنوان یکی از راهکارهای برون‌رفت از محدودیت‌های سیاسی-اجتماعی به شمار آید. زیرا با توجه به سرعت

انتقال آن می‌تواند طیف و سیعی از افراد جامعه را مخاطب قرار دهد. (مق صودی و عرب، ۲۰۳). نتایج یک پژوهش (Comer and Wikle, 2008) نشان داده که سرعت پذیرش تلفن همراه در بین هر دو گروه کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه به قدری است که یکی از سریع‌ترین نرخ‌ها را در بین تکنولوژی‌های موجود دارد. برای نمونه انتخابات پارلمانی هندوستان در سال ۲۰۰۹ نمونه‌ای از کاربرد گسترده فناوری موبایل در مبارزات انتخاباتی بزرگ‌ترین دموکراسی جهان بود. در دوره انتخابات اپراتورهای شرکت مخابرات هند حدود ۱۰ میلیون دلار درآمد اضافی را که ناشی از اضافه بار ترافیکی بر اثر ارسال ۳-۴ میلیارد پیام کوتاه توسط احزاب سیاسی و حامیان آنها بود به دست آوردند. این در حالی است که این حجم درآمد شامل درآمد حاصل از ارسال پیام‌های چند رسانه‌ای، سرودها و تصاویر با زمینه انتخاباتی نمی‌شود. (Mishra, 2010: 43).

انتخابات ریاست جمهوری کره جنوبی در سال ۲۰۰۲ از جمله شواهد قابل ذکر دیگر، در این زمینه است. در این انتخابات با درک پتانسیل پیام‌های متنی، مبارزان انتخاباتی به طور فزاینده‌ای از پیام‌های توده‌ای^۵ حاوی اطلاعاتی درباره کاندیداها و برنامه‌هایشان به منظور همراه کردن شهروندان بیشتر، بسیج حمایت‌ها و تشویق شهروندان به رأی‌دهی در انتخابات استفاده کردند. شواهد و گفته‌ها حکایت از آن دارند که پیامک‌ها (همچنین ایمیل‌ها) نقش مهمی در پیروزی با فاصله اندک روه موهیون^۶ ایفا کرده است هر چند به دلیل فقدان داده‌های قابل اطمینان اثبات این امر مشکل می‌نماید (Yun, 2003: 24). پژوهشی در سپتامبر سال ۲۰۰۰ در انگلستان انجام شد نشان داد که ۸۱ درصد کاربران تلفن همراه در انگلستان بین ۱۵ تا ۲۴ ساله عمدتاً از خدمات پیام کوتاه برای گسترش روابط اجتماعی خود استفاده کرده‌اند (کریستال، ۲۰۰۱: ۲۶). همچنین یکی از مؤسسات، گزارشی در مورد تأثیر تبلیغات انتخاباتی از طریق پیامک بر اذهان مردم آمریکا منتشر کرده است. این مؤسسه در ژانویه ۲۰۰۸ طی دو قرارداد جداگانه حدود یک میلیون پیامک برای مبارزات انتخاباتی هیلاری کلینتون و باراک اوباما، دو نامزد دموکرات شرکت کننده در انتخابات ریاست جمهوری این کشور ارسال کرد. نتایج حاصل از بررسی‌های این مؤسسه نشان می‌دهد که تبلیغات مبتنی بر پیامک، ابزار قدرتمندی برای جلب توجه مشترکین تلفن همراه است. پیامک‌های ارسال شده توسط Limbo در ۵۳ درصد

5 Mass Messages .

6 Roh moo- hyun .

مخاطبان خود آگاهی ایجاد کردند و باعث تغییر نظر ۲۸ درصد آنها نیز شده‌اند که این میزان در مقام مقایسه بیشتر از میزان تأثیر رسانه‌های سنتی است (نقش پیامک‌های تبلیغاتی در انتخابات ریاست جمهوری آمریکا، ۱۳۸۶: ۳). نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که افراد تأثیر تقویتی پیامک‌های حزبی را نسبت به پیامک‌های بی‌طرف بیشتر می‌دانند که این امر نشان‌دهنده برآورد کمتر قابلیت تأثیر یک پیامک بر تصمیم رأی، رأی‌دهندگان ائتلاف مقابل است. بنابراین قدرت تأثیرگذاری آن در سیاست به طور قابل ملاحظه‌ای با رأی‌دهندگان وفادار مرتبط است اما فاقد قابلیت افزایش یا کاهش تمایل به رأی به ائتلاف معینی است. رأی‌دهندگان پیامک‌هایی را که از طرف ائتلافی که از آن حمایت می‌کنند فرستاده می‌شوند، نسبت به پیامک‌های که از طرف ائتلاف مقابل فرستاده می‌شوند، قابل اعتمادتر می‌دانند (Irene prete, 2007: 50).

در ایران نیز کارکرد سیاسی تلفن همراه به ویژه پیامک در مقاطعی همچون زمان انتخابات بسی نمایان‌تر می‌شود. کارکرد سیاسی پیام کوتاه به گونه‌ای فراگیر شده است که حتی آن را با شبنامه‌ها مقایسه می‌کنند. (مقصودی و عرب، ۲۰۱۲: ۹). نخستین تجربه کارکرد سیاسی پیامک در ایران در انتخابات هفتم مجلس شورای اسلامی بود. دومین تجربه سیاسی پیامک در آستانه نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری ظهور و بروز یافت و سومین تجربه نیز مربوط به انتخابات شورای شهر و خبرگان در سال ۱۳۸۵ بود که پیامک‌ها به عنوان ابزار تبلیغاتی توانستند بخش وسیعی از کشور را پوشش داده و به صورتی گسترده وارد عرصه تبلیغات سیاسی کاندیداها شوند. (مقصودی و عرب، ۲۰۱۳: ۱۱). در انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۴ و پس از رسیدن دو نامزد به مرحله نهایی انتخابات و افزایش تنش فکری میان طرفداران آنها، انبوهی پیام طنز در مورد نامزدها با استفاده از سامانه پیام کوتاه به تلفن‌های همراه سرازیر شد و فراوانی این پیام‌های طنز به اندازه‌ای بود که منابع رسمی در تلاش برای کاستن از تعداد این پیام‌ها، تهدید کردند منابع ارسال آنها را شناسایی کرده و با آنان برخورد خواهند کرد. (عاملی و دیگران، ۱۳۸۷: ۶۰). اما شاید بارزترین و پر شورترین صحنه‌های تأثیر تلفن همراه بر عرصه مبارزات انتخاباتی را بتوان در انتخابات دهم ریاست جمهوری در سال ۱۳۸۸ مشاهده کرد. در جریان این مبارزات انتخاباتی کاربران موبایل در ایران هر روز با پیامک‌هایی که با هدف ترغیب آنان به مشارکت در انتخابات به نفع یک کاندیدای خاص ارسال می‌شد، بمباران می‌شدند. روزانه ده‌ها پیام به صورت شعر، طنز، جملات کوتاه و زیبا و به اشکال دیگر در بین شبکه ارتباطی دوستان جابجا می‌شد که همگی به نحوی مرتبط با انتخابات پیش رو بود. تحت

تأثیر جریان کلی انتخابات، رقابت بین دو کاندیدای اصلی یعنی محمود احمدی نژاد و میرحسین موسوی در فضای مجازی و بازاریابی سیاسی پیامکی نیز شدیدتر و پرشورتر گردیده بود. طرفداران موسوی که مدعی بودند از داشتن رسانه محروم هستند تلاش می‌کردند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های سیاسی تلفن همراه و سایر فناوری‌های ارتباطی جدید به ویژه اینترنت را داشته باشند. در پایان بسیاری از پیامک‌های ارسال شده توسط هواداران این نامزد عبارت «رسانه شما مید» درج شده بود که هدف از آن برانگیزی دریافت کننده پیام، به ارسال مجدد آن به شبکه ارتباطی خود بود. طرفداران موسوی همچنین از پیامک به منظور دعوت از شبکه دوستان خود برای حضور در تجمعات و راهپیمایی‌ها چه قبل و چه بعد از انتخابات بهره می‌بردند. البته ساخت و ارسال پیامک‌های تبلیغاتی تنها کاربرد سیاسی تلفن همراه در این انتخابات نبوده بلکه معمولاً تمام کاندیداها سرودها و کلیپ‌های تبلیغاتی ساخته بودند که بر اساس فرمت موبایل تنظیم شده بود. آنها این محصولات را با استفاده از قابلیت‌هایی چون بلوتوث یا قرار دادن در صفحاتی از اینترنت برای دانلود هواداران، توزیع می‌کردند. نیاز به گفتن نیست که تمام این پیامک‌ها، فیلم‌ها، سرودها و ... به منظور ایجاد چهره مثبت و کارآمد از کاندیدای مورد حمایت خود و یا سیاه‌نمایی طرف مقابل طراحی شده بود.

نگاهی کوتاه به پیام‌های رد و بدل شده و رایج در تلفن‌های همراه در ایران، به خوبی نشان می‌دهد که کارکردهای ثانویه و اهداف پنهان در راه‌اندازی این مجموعه، جایگزین اهداف اولیه و اصلی که همانا اطلاع‌رسانی صرف است، شده و از این نظر به تولید گفتمانی جدید با ویژگی‌های خاص انجامیده است. از آنجا که بعد از انقلاب ۱۳۵۷ ایران (۱۹۷۹ م)، که انقلابی کاملاً دینی و منطبق با معیارهای مذهبی بوده و در تدوین تمامی امور اعم از قانون اساسی و طرح‌ریزی هنجارهای اجتماعی و ایجاد پشتوانه برای آنان، دین نقشی برجسته داشته است و تمامی حوزه‌ها اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ... به نوعی تحت تأثیر گفتمان دین و ملهم از اعتقادات دینی بوده است و تنها عنصر مشروعیت بخشی به حیطه اجتماعی و سیاسی دین بوده، لذا جوک‌های سیاسی نیز جنبه مذهبی داشته و بالعکس بسیاری از جوک‌های مذهبی آغشته به حوزه سیاست گردیدند. فلذا نفی حوزه سیاست و تخطئه آن، ارتباط مستقیم با منع مشروعیت آن دارد.

آنچه مسلم است شبه رسانه پیامک، به رأی‌دهندگان این امکان را می‌دهد که با برنامه‌ها و اهداف داوطلبان در چند سطر کوتاه آشنا شده و برای رقابتی انتخاباتی نیز این فرصت را فراهم می‌کند تا از اثرگذاری القایی بیشتری بر روی مخاطبان خود برخوردار شوند. امروزه پیام کوتاه

تلفن همراه، موضوع استفاده روزانه حداقل ۴۵ میلیون ایرانی است که به زعم کارشناسان اطلاع رسانی از طریق آن از تأثیر بسیار بالایی برخوردار است. برخی کارشناسان معتقدند که تبلیغات از طریق فرستادن پیام کوتاه تلفن همراه نسبت به پیام‌های رادیویی و تلویزیونی و حتی جراید، مخاطبان بیشتری دارد، چرا که بیشتر مردم به دلیل مشغله کاری در تمامی ساعات شبانه روز به رادیو، تلویزیون و روزنامه دسترسی ندارند و نمی‌توانند پیام‌های این قبیل رسانه‌ها را دریافت کنند. (پیامک و انتخابات ریاست جمهوری، ۱۳۸۸: ۴).

جمع‌بندی

اکنون که تأثیر شگفت‌انگیز فناوری و تکنولوژی ارتباطی بر زندگی انسان‌ها و به ویژه در عرصه عمومی و سیاسی - اجتماعی قابل انکار نبوده و واقعیتی آشکار است بهترین راه، شناخت و اشراف بر کارکردها و ویژگی‌های این وسایل ارتباط جمعی است. همان‌طور که گفته شد موبایل یکی از این رسانه‌هاست که به صورت گسترده به کار گرفته شده و برای استفاده بهتر و کارآیی بیشتر نیاز به شناخت بیشتری داریم. تبلیغات و مبارزات انتخاباتی، رفتار رأی‌دهی شهروندان و نحوه برگزاری انتخابات از جمله حوزه‌هایی هستند که تحت تأثیر فناوری ارتباطی نوین در حال تجربه یک دگرگونی جدی‌اند. اما هنوز از ماهیت و کم و کیف این دگرگونی آگاهی کافی نداریم و بنابراین نیازمند مطالعات جدی‌افزون‌تر هستیم که بر حسب نیاز باید به شکل پیمایش‌های جدی و با تمرکز بر موارد خاص به شکل مطالعات موردی صورت گیرند. اعتراضات و جنبش‌های اجتماعی در تمام مراحل بسیج و انگیزش اولیه، سازماندهی، بازنمایی و تحریک مجدد از فناوری موبایل تأثیر پذیرفته‌اند.

تلفن همراه جای خود را در میان رسانه‌ها و عرصه عمومی جامعه به خوبی و البته به سرعت باز کرده و اهمیت جایگاه آن غیر قابل انکار است. اکنون می‌دانیم که سازماندهی و بسیج کنش‌های سیاسی به وسیله این ابزار بسیار سهل و ساده شده است. می‌توان ادعا کرد که تحت تأثیر موبایل شبکه‌های شهروندی ایجاد و تقویت شده‌اند، پیوند شهروندان با یکدیگر و با سیاستمداران افزایش یافته و حوزه عمومی گسترش یافته است. این شواهد نشانگر تقویت بستر و فضای دموکراسی^۷ در جوامع امروزند اما به نظر می‌رسد این نگاه خوش‌بینانه به راحتی به چالش کشیده شود. از دیدگاهی متفاوت فناوری ارتباطی و به ویژه موبایل می‌تواند کنترل حکومت بر رفتار و عقاید شهروندان را افزایش داده و زندگی خصوصی شهروندان را نیز در معرض نظارت و کنترل درآورد. همچنین به نظر می‌رسد دموکراسی نیازمند ملزوماتی افزون‌تر از آنچه که توسط فناوری فراهم می‌شود، باشد. اما آنچه مهم و البته غیرقابل انکار است نقش رسانه می‌باشد و موبایل هم رسانه‌ای گسترده و فراگیر با تسهیلات ویژه‌ای همچون ارزان بودن و خدماتی که ارائه می‌دهد، در دسترس بودن، حمل و نقل آسان، سبک بودن و عدم اشغال فضای زیاد و در عین حال همیشه و همه جا همراه بودن این رسانه آن را متمایز و محبوب ساخته و همه تقریباً از آن استفاده می‌کنند و کم و بیش اهمیت آن را دریافته‌اند. شاید به

همین دلیل است که رقابت سازندگان گوشی‌های همراه و اپراتورهای ارائه دهنده خدمات موبایلی روز به روز بیشتر و گسترده‌تر می‌شود.

منابع فارسی

۱. - اخوان، حمید، (۱۳۹۰)، «فناوری اطلاعات، ارتباطات و سیاست»، فصلنامه پژوهش فرهنگی، شماره ۱۴، تابستان.
۲. - اوحدی، مسعود، (۱۳۷۶)، جهانی شدن، رسانه‌ها و فرهنگ، تهران: سروش
۳. - بختیاری، بهروز و آرزو آدی بیک، (۱۳۸۸)، «تلفن همراه به عنوان رسانه مکتوب: مطالعه گفتمانی از متون طنز پیام کوتاه فارسی»، پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی، شماره پانزدهم، زمستان.
۴. - زرگر، محمود، (۱۳۸۲)، اصول و مفاهیم فناوری اطلاعات، تهران، نشر بهینه.
۵. - سیاوشی، ملیحه و بهاره عابدین، (۱۳۸۸)، «بررسی نگرش و عکس‌العمل افراد نسبت به دریافت پیامک‌های تبلیغاتی در عصر فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات»، نشریه مدیریت فن‌آوری اطلاعات، شماره ۳، پاییز و زمستان.
۶. - عاملی، سعید رضا، شاهو صبار و مهدی رنجبر رضانی، (۱۳۸۷)، مطالعات تلفن همراه: زندگی در حال حرکت، تهران: سمت.
۷. - قلی‌پور، مجتبی و حیدر شهریاری، (۱۳۹۰)، «جامعه‌شناسی سیاسی موبایل: مقدمه‌ای بر تأثیر تلفن همراه بر زندگی سیاسی»، پژوهشنامه علوم سیاسی، دوره ۸، شماره ۲، بهار.
۸. - مقصودی، مجتبی و منیره عرب، (۱۳۸۶)، «SMS و کارکردهای سیاسی-اجتماعی آن: تجربه‌های ایرانی، نمونه‌های جهانی»، ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۲۴۵-۲۴۶.
۹. - موسوی، سید کمال الدین، (۱۳۸۹)، قدرت اجتماعی موبایل، تهران: شرکت نشر بهینه فراگیر.
۱۰. - «پیامک و انتخابات ریاست جمهوری»، (۱۳۸۸)، قابل دسترسی در:
۱۱. <http://www.irmob.com/modules/news/article.php?storyid=27392>
۱۲. - حبیب‌پور گتایی، کریم، (۱۳۸۹)، «جامعه‌شناسی نسلی تلفن همراه»، قابل دسترسی در:
۱۳. <http://www.hamshahrtraining.ir/news-3342.aspx>
۱۴. - خارقانی، ندا، (۱۳۸۵)، «دولت الکترونیک»، قابل دسترسی در:
۱۵. www.donya-e-eqtasad.com/11295
- ۱۶.
۱۷. - «نقش پیامک‌های تبلیغاتی در انتخابات ریاست جمهوری آمریکا»، قابل دسترسی در:
۱۸. <http://www.hamna.mobi/content/view/543/52>
۱۹. - نوروزی، احسان، (۱۳۸۸)، «جنبال اس‌ام‌اس و اینترنت در کمپین‌های انتخاباتی ایران»، قابل دسترسی در:

منابع لاتین

1. AMTA (2007), "The Impact of the Mobile Phone on Work/Life Balance, Australian Mobile Telecommunications Association", Australian Research Council, Linkage Project, Preliminary Report, June.
2. Campbell, Marilyn (2005), "the impact of the mobile phone on young people's social life", Paper presented to the Social Change in the 21st Century Conference, Centre for Social Change Research, Queensland University of Technology, and 28 October.
3. Comer, J. C., Wikle, T. A. (2008), worldwide diffusion of the cellular telephone, 1995-2005, *The Professional Geographer* 60 (2).
4. McGuigan, Jim (2005), "TOWARDS A SOCIOLOGY OF THE MOBILE PHONE", *Journal of Human Technology*, Volume 1 (1), April 2005.
5. Pofi, J. (2008), **MOBILE TECHNOLOGY: THE STRATEGIC IMPACT OF MOBILE COMMUNICATIONS WITHIN AN ORGANIZATION**, A Graduate Research Report Submitted for IMAT670 in Partial Fulfillment of the Requirements of the Degree of Master of Science in Information Technology, University of Maryland University College - Europe, December.

6. Truch, Anna and Hulme, Michael (2004), "exploring the implications for social identity of the new sociology of the mobile phone", Paper submission for: The Global and the Local in Mobile Communication: Places, Images, People, and Connections, Budapest, June 10-11.
7. Dressler- Hawke, E. and Mansvelt, J. (2008), Mobile Phones: enhancing social communication in young adult's lives? Massey University.
8. Crystal, D (2001), Keypad shorthand, The Level English Magazine.
9. Castells, Manuel (2008), "the new public sphere: global civil society, communication networks, and global governance", the annals of the American academy of political science, no. 616.
10. Irene Prete, Maria (2007) M-politics: Credibility and effectiveness of mobile political communications, Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing Vol 16, Issue 1.
11. Rheingold, H. (2002), Smart Mobs: The Next Social Revolution, Cambridge, MA: Perseus.
12. People, James & Baily Garrick, (1997), Humanity (An introduction to cultural Anthropology), West Wadsworth, New York
13. Yun, Y.M. (2003), 'an Analysis of Cyber-Electioneering: Focusing on the 2002 Presidential Election in Korea', Korea Journal, 43(3).
14. Mishra, Gaura (2010)," The role of mobile technology in the 2009 Indian Lok Sabha elections", available at: <http://www.gauravonomics.com/blog/>" The role of mobile technology in the 2009 Indian Lok Sabha elections/, accessed May 2011.